

INFLYATSIYANING UY XO‘JALIKLARI VA FIRMALAR XARID QILISH XATTI-HARAKATLARIGA MIKROIQTISODIY TA’SIRI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

2-bosqich talabasi

Baxshilloev Bekzod Baxtiyor o‘g‘li

Ilmiy Rahbar:

Iqtisodiyot fanlari doktori professor

Shermuxamedov Bexzodjon Usmonovich

Annotatsiya: Inflyatsiya iqtisodiyotdagi narxlar darajasining uzluksiz oshishi bo‘lib, uning uy xo‘jaliklari va firmalarning xarid qilish hamda moliyaviy qarorlariga mikroiqtisodiy darajada ko‘rsatadigan ta’sirlari muhim o‘rinni egallaydi. Inflyatsiya uy xo‘jaliklarining real daromadlarini kamaytirib, ularning xarid qilish imkoniyatlarini cheklaydi va ko‘pincha tejash o‘rniga daromadlarni tezroq sarflashga undaydi. Firmalar esa ishlab chiqarish xarajatlarining doimiy oshishi natijasida mahsulot narxlarini tez-tez qayta belgilashga majbur bo‘lib, bu ularning moliyaviy rejalashtirish jarayonlarini murakkablashtiradi hamda investitsiya qarorlarida noaniqliklarni yuzaga keltiradi. Shuningdek, inflyatsiya nominal daromadlarni oshirish orqali soliq yukining noaniq va adolatsiz taqsimlanishiga sabab bo‘ladi, ayniqsa indeksatsiya mexanizmlari mavjud bo‘lmagan hollarda. Bu holat uy xo‘jaliklari va firmalar uchun soliq to‘lovlarida adolatsizlik va iqtisodiy qiyinchiliklarni kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: inflyatsiya, uy xo‘jaligi, firma, xarid qilish qobiliyati, soliq, nominal daromadlar, iste’mol.

Inflyatsiya — bu umumiy narxlar darajasining uzluksiz va tez o‘sishi jarayoni bo‘lib, bu iqtisodiyotda aholi va korxonalarning xarid qilish xatti-harakatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Mikroiqtisodiy nuqtai nazardan, inflyatsiya uy xo‘jaliklari va firmalarning iste’mol va investitsiya qarorlarini o‘zgartiradi hamda ularning iqtisodiy faoliyatini murakkablashtiradi. Inflyatsiya pulning sotib olish quvvatini pasaytiradi, shuning uchun

daromadlarning real qiymati kamayadi va bu holat uy xo'jaliklari uchun xarid qilish qobiliyatining zaiflashishiga olib keladi.

Uy xo'jaliklari daromadining real qiymati pasaygani sari ular kamroq tovar va xizmatlar xarid qilishga majbur bo'ladilar yoki arzonroq alternativalariga murojaat qilishadi. Ayniqsa, daromadi barqaror bo'lmagan yoki inflyatsiyadan past o'sish sur'atiga ega oilalar uchun bunday vaziyat qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Bundan tashqari, yuqori inflyatsiya sharoitida uy xo'jaliklari tejash o'rniga sarflashga ko'proq urg'u berishga moyil bo'ladilar, chunki vaqt o'tishi bilan pul qiymati pasayadi. Bu xatti-harakat uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi va iqtisodiy subyektlarning jamg'arish imkoniyatlarini kamaytiradi.

Firmalarda inflyatsiya – bu o'z mahsulotlari narxlarini tez-tez o'zgartirish zaruriyatini tug'diruvchi inflyatsiya. Xomashyo va ishchi kuchi narxlarining doimiy o'zgarishi ishlab chiqarish xarajatlarini hisoblashda noaniqliklarni yuzaga keltiradi va narx belgilash hamda investitsiya rejalashtirish jarayonlarini murakkablashtiradi. Shu bilan birga, inflyatsiya korxonalarning moliyaviy risklarini oshiradi va uzoq muddatli rejalashtirish imkoniyatlarini pasaytiradi, bu esa investitsiya hajmining qisqarishiga olib kelishi mumkin. Natijada, firmalar ishlab chiqarish hajmi va mahsulot assortimenti haqida qaror qabul qilishda ehtiyotkorlikni oshiradilar.

Mikroiqtisodiy nuqtai nazardan inflyatsiya uy xo'jaliklari va firmalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ham qayta shakllantiradi. Narxlarning oshishi iste'mol talabining o'zgarishiga sabab bo'lib, firmalarning ishlab chiqarish hajmi va assortimentini moslashtirishga majbur qiladi. Uy xo'jaliklari daromadlarini inflyatsiyaga bog'liq indeksatsiya yoki foiz stavkalari orqali himoya qilish mexanizmlari esa ularning xarid qilish qobiliyatini saqlashga yordam beradi. Biroq, bu jarayonlar ko'pincha iqtisodiy subyektlar o'rtasida noaniqlik va notinchlikni kuchaytiradi, bozor sharoitlarining murakkablashishiga sabab bo'ladi.

Inflyatsiyaning uy xo'jaliklari va firmalardagi soliqqa ta'sirining 4 ta asosiy qismi:

1. Inflyatsiya va uy xo'jaliklarining soliq yukiga ta'siri

Inflyatsiya uy xo'jaliklarining soliq yukini oshirishga olib keladi, chunki daromadlarning nominal qiymati oshadi, ammo real daromad kamayadi. Masalan, agar inflyatsiya darajasi 10 foiz bo'lsa, daromad nominal ravishda shu darajada o'sadi, lekin xarid qilish qobiliyati pasayadi. Natijada, uy xo'jaliklari ko'proq soliq to'lashi mumkin, ayniqsa daromad solig'i progressiv bo'lsa.

2. Indeksatsiyaning yo'qligi va soliq tizimidagi noaniqlik

Agar daromadlar inflyatsiyaga mos ravishda indeksatsiya qilinmasa, soliq tizimi uy xo'jaliklar uchun adolatsiz bo'ladi. Masalan, inflyatsiya 15 foizga yetganida, daromadlar o'zgarmasa ham, nominal daromadlar oshgan hisoblanib, yuqori soliq stavkalariga tushishi mumkin. Bu kam ta'minlangan oilalar uchun soliq yukini oshiradi va iqtisodiy holatlarini yanada qiyinlashtiradi.

3. Firmalarning soliq to'lovlariga inflyatsiyaning ta'siri

Firmalar inflyatsiya davrida nominal daromadlar oshishi bilan ko'proq soliq to'lashga majbur bo'lishadi. Masalan, xomashyo narxlari 20 foizga o'sib, ishlab chiqarish xarajatlari oshsa, lekin mahsulot narxlarini tez o'zgartirish qiyin bo'lsa, korxonaning sof daromadi kamayishi mumkin. Shunday bo'lsa-da, nominal daromadlar oshgani uchun soliq miqdori ko'payadi, bu moliyaviy stressni kuchaytiradi.

4. Davlat daromadlari va soliq siyosatining inflyatsiyaga moslashuvi

Inflyatsiya davlatning soliq tushumlariga nominal darajada ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, masalan, soliq tushumlari 12 foizga oshishi mumkin. Ammo real qiymatlarda bu daromad kamaygan bo'lishi ehtimoli mavjud. Shu sababli, soliq siyosatini inflyatsiyaga moslashtirish, indeksatsiya mexanizmlarini joriy etish va soliq yukini adolatli taqsimlash muhim ahamiyatga ega.

Inflyatsiya uy xo'jaliklari va firmalarning daromadlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Uy xo'jaliklari nuqtai nazaridan, inflyatsiya real daromadlarni kamaytiradi, ya'ni daromadlarning nominal qiymati oshishi mumkin, ammo narxlar darajasi yanada tez o'sgani sababli xarid qilish qobiliyati pasayadi. Bu holatda aholining moliyaviy imkoniyatlari cheklanib, kundalik xarajatlarni qoplash qiyinlashadi, shuningdek, tejash

imkoniyati kamayadi. Ayniqsa, daromadlari inflyatsiyadan sekin oshadigan oilalar uchun bu jarayon iqtisodiy qiyinchiliklarni yanada kuchaytiradi.

Firmalar uchun esa inflyatsiya ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi va noaniqliklarni yuzaga keltiradi. Mahsulot va xizmatlar narxlarini tez-tez o'zgartirish zarurati ularning daromadlarini boshqarishni murakkablashtiradi. Inflyatsiya sharoitida firmalarning sof daromadlari nominal ko'rsatkichlarda oshishi mumkin, ammo haqiqiy daromadlar o'zgarishi yoki kamayishi ehtimoli mavjud. Bu esa investitsiya va kengayish imkoniyatlariga ta'sir qiladi, shuningdek, korxona faoliyatining barqarorligini pasaytiradi. Shunday qilib, inflyatsiya uy xo'jaliklari va firmalarning daromadlari strukturasi va real qiymatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa ularning iqtisodiy faoliyati va moliyaviy qarorlarini qiyinlashtiradi.

Xulosa qilib shuni takidlash mumkinki, inflyatsiya mikroiqtisodiy darajada uy xo'jaliklari va firmalarning iqtisodiy faoliyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Uy xo'jaliklari real daromadining kamayishi ularning xarid qilish va tejash xatti-harakatlarini o'zgartiradi, firmalar esa ishlab chiqarish va narx belgilash jarayonlarida murakkabliklarga duch keladi. Inflyatsiyaning soliq tizimiga ta'siri esa soliq yukining adolatsiz taqsimlanishiga olib kelishi mumkin, ayniqsa indeksatsiya mexanizmlari mavjud bo'lmasa. Shuning uchun inflyatsiya sharoitida iqtisodiy subyektlarning moslashuvchanligi, shuningdek, hukumatning samarali inflyatsiya nazorati va soliq siyosatini qayta ko'rib chiqishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Blanchard, O. Macroeconomics. – Pearson Education. 2017.
2. Mankiw, N.G. Principles of Economics. – Cengage Learning. 2020.
3. Friedman, M. The Role of Monetary Policy. – American Economic Review, Vol. 58, No. 1. 1968.
4. Mishkin, F.S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – Pearson. 2019.

5. IMF Inflation and Its Effects on Economic Growth and Stability. – International Monetary Fund. 2021.
6. OECD Inflation and Household Consumption Patterns. – OECD Publishing. 2022.
7. World Bank Inflation Dynamics and Firm Behavior. – The World Bank Group. 2023.
8. Journal of Economic Perspectives (2020–2024). Various articles on inflation, taxation, and microeconomic behavior.